

Door Marc van Opijnen

Mr. dr. M. van Opijnen is productmanager informatiediensten bij het Kennis- en Exploitatiecentrum Officiële Overheidspublicaties (KOOP) en actief betrokken bij tal van nationale en Europese ontwikkelingen inzake de digitalisering van het recht.

Hoe de toegankelijkheid van rechterlijke uitspraken kan worden verbeterd

Op en in het web

In deze rubriek krijgt de auteur van een proefschrift de gelegenheid om uiteen te zetten welk belang het proefschrift heeft voor de rechtspraak (en waarom rechters het proefschrift moeten lezen!). Dit keer is dat mr. dr. M. van Opijnen die op 20 februari 2014 promoveerde op het proefschrift *Op en in het web. Hoe de toegankelijkheid van rechterlijke uitspraken kan worden verbeterd*.

De rechtspraak lijkt inmiddels doordrongen van de noodzaak om gedane uitspraken te archiveren in het e-archief en belangwekkende uitspraken te publiceren op rechtspraak.nl, maar de omvang van deze databanken bedreigt inmiddels de bruikbaarheid ervan. Deze problematiek staat centraal in mijn proefschrift *Op en in het web. Hoe de toegankelijkheid van rechterlijke uitspraken kan worden verbeterd*.

Tot diep in de jaren negentig van de 20ste eeuw hadden commerciële uitgeverijen een monopolie op het verzamelen, selecteren, publiceren en verrijken van jurisprudentie, maar dankzij internet heeft de rechterlijke macht de publicatie van uitspraken nu in eigen hand, zowel voor eigen gebruik als om te voorzien in de behoeften van rechtspraktijk, wetenschap en maatschappij. Anders gezegd: de digitalisering van jurisprudentie creëert voor de rechtspraak kansen, maar ook plichten.¹

Juridisch kader

Het eerste deel van het proefschrift is gewijd aan het juridisch kader met betrekking tot de internetpublicatie van uitspraken. In tegenstelling tot een aantal andere landen is er in Nederland geen wettelijk kader dat tot publicatie verplicht, maar een belangrijke instructienorm voor de selectie en presentatie van

M. van Opijnen

Diss. Amsterdam UvA, Den Haag:

Boom Juridische uitgeverij 2014

ISBN 978 90 8974 874 4. Ook te

downloaden op www.rechtspraak.nl.

Promotor: prof. dr. T.M. van Engers

te publiceren rechtspraak is te vinden in Aanbeveling R(95)11 van de Raad van Europa.² Deze raadt aan om van de hoogste gerechten alle inhoudelijke uitspraken te publiceren en van de lagere gerechten alleen de beslissingen met een bijzondere jurisprudentiële waarde. Publicatie van een 'representatieve selectie' wordt daarnaast voorgeschreven door de regeringsnota *Naar toegankelijkheid van overheidsinformatie* uit 1997. Nadere uitwerking daarvan is te vinden in de Selectiecriteria van rechtspraak.nl; in 2012 zijn de vrij vaag geformuleerde richtlijnen uit 1999 vervangen door een meer gedetailleerde regeling. Het juridisch kader strekt zich niet alleen uit tot het selectievraagstuk, maar heeft ook betrekking op de wijze van publicatie. In de eerste plaats betreft dit de anonimisering. In de beginjaren van de internetpublicatie was er nog regelmatig discussie over de verhouding tussen art. 6 en 8 EVRM – de openbaarheid van

rechtspraak versus de bescherming van persoonsgegevens – maar uit zowel de ontwikkelingen in wet- en regelgeving als de in binnen- en buitenland gegroeide praktijk, kan worden afgeleid dat het pleit in het voordeel van art. 8 EVRM is beslecht. In de tweede plaats heeft de 'hoe'-vraag betrekking op het toegankelijkheidsvraagstuk, dat de aspecten gebruiksvoorwaarden, betrouwbaarheid, identificatie, hanteerbaarheid en presentatie omvat.

¹ Zie hierover eerder M. van Opijnen, *Rechtspraak en digitale rechtsbronnen. Nieuwe kansen, nieuwe plichten* (Rechtstreeks, nr. 2010/1), Den Haag: Raad voor de rechtspraak, 2010.

² Aanbeveling R(95)11, Raad van Europa Comité van ministers, *Concerning the selection, processing, presentation and archiving of court decisions in legal information retrieval systems*.

Nederlandse situatie

Vervolgens wordt, na ruime aandacht voor de (voor)geschiedenis van rechtspraak.nl en Porta Iuris, de Nederlandse publicatiepraktijk getoetst aan het beschreven juridisch kader. De conclusie is over het algemeen positief, ook bij vergelijking met de situatie in de ons omringende landen. Een van de belangrijkste kritiekpunten is in de zomer van 2013 ondervangen, toen de betrouwbaarheid van de rechtspraak.nl-databank werd verbeterd door het zichtbaar maken van 'formele relaties'. Hierdoor kan men meteen doorklikken naar andere uitspraken binnen dezelfde rechtsgang; vroeger was het achterhalen van een (eventuele) appeluitspraak een tijdrovende en foutgevoelige exercitie. Een verdere verbetering zou nog kunnen worden gerealiseerd door ook de nog hangende appels te vermelden.

Een ander kritiekpunt betreft de publicatie van uitspraken van het EHRM. De Raad van Europa riep in 2002³ reeds op om in ieder geval de *landmark cases* van het hof, alsmede de uitspraken waarin een lidstaat is veroordeeld, in de eigen taal te publiceren, ten minste als samenvatting. Veel landen geven hieraan gehoor, maar Nederland blijft achter, terwijl publicatie van een dergelijke selectie een belangrijke bijdrage zou kunnen leveren aan kennis en acceptatie van de Straatsburgse jurisprudentie.

Verbetering toegankelijkheid

Het proefschrift krijgt vervolgens een meer multidisciplinair karakter als de aandacht wordt gericht op de vraag hoe de toegankelijkheid van grote uitsprakendatabanken (zowel rechtspraak.nl als e-archief) zou kunnen worden verbeterd. Daarbij staan drie thema's centraal: identificatie, doorzoekbaarheid van uitspraken in hun juridische context en het classificeren van uitspraken naar hun juridisch belang.

Het hoofdstuk over 'identificatie' kan worden gelezen als een uitgebreid 'hoe en waarom' van de European Case Law Identifier (ECLI). Deze (vrijwillige) Europese standaard beoogt een einde te maken aan de situatie waarin jurisprudentie wordt genummerd en geciteerd met een veelheid van – niet eenduidig geschreven – zaaknummers en tijdschriftvindplaatsen. Een praktijk die niet alleen tijdrovend en verwarrend is voor de praktijkjurist, maar ook een belangrijk obstakel vormt voor de doorzoekbaarheid van omvangrijke jurisprudentiecollecties, ook in Europees perspectief. ECLI is inmiddels geïntroduceerd in Oostenrijk, Duitsland, Frankrijk, Slovenië, Spanje, Tsjechië en Nederland. Verschillende andere landen, alsmede het Europees Hof van Justitie en het EHRM zullen binnenkort eveneens de overstap maken. Een internetportaal waarmee alle van een ECLI voorziene uitspraken kunnen worden doorzocht, wordt momenteel door de Europese Commissie gebouwd.

Gestandaardiseerde manieren van nummeren en verwijzen, zoals ECLI, zijn een belangrijke bouwsteen voor het 'juridisch semantisch web'. Maar er is meer nodig, vooral om uitspraken in reeds bestaande databanken in hun juridische context doorzoekbaar te maken. De voor een jurist heel normale zoekvraag 'Geef mij alle uitspraken van de Hoge Raad waarin wordt verwezen naar art. 5 van Verordening (EEG) nr. 1408/71' wordt door geen enkele zoekmachine adequaat beantwoord. Dat komt doordat rechters voor wetsverwijzingen tientallen spellingvarianten hanteren, hun verwijzingen niet van (correcte) hyperlinks voorzien, en zoekmachines de leestekens die in zo'n verwijzing staan (zoals punten en slashes) meestal niet opvatten als integraal onderdeel van de zoekvraag, maar als een bijzondere zoekinstructie. Samengevat: de zoekmachine weet helemaal niet dat er een verwijzing staat, laat staan hoe die moet worden begrepen.

Om dit probleem op te lossen werd in het promotieonderzoek software ontwikkeld om verwijzingen naar wetsartikelen en rechterlijke uitspraken computerleesbaar te maken, ongeacht de gehanteerde schrijf- of citatiewijze. De onderzoeksdatabase bevatte alle uitspraken van rechtspraak.nl, e-archief en jurisprudentieperiodieken, en bovendien (vrijwel) alle rechtswetenschappelijke literatuur uit de portalen van Sdu Uitgevers en Kluwer. Dat leverde, na gebruik van de ontwikkelde software, meer dan zes miljoen hyperlinks op, zodat men bijvoorbeeld de hiervoor genoemde Europeesrechtelijke zoekvraag met één druk op de knop kan beantwoorden. Maar ook de vraag 'Waar in latere jurisprudentie en rechtswetenschappelijke literatuur wordt dit arrest van de Hoge Raad aangehaald en besproken?' leidt nu binnen enkele tellen tot een bruikbaar resultaat. Het moge duidelijk zijn dat hiermee de kwaliteit van de juridische research enorm wordt verbeterd.

In het laatste deel van het proefschrift wordt geïllustreerd dat met deze aldus verzamelde *linked data* nog meer nuttigs kan worden gedaan, zoals het classificeren van uitspraken naar juridisch belang.

In grote uitsprakendatabanken zoals rechtspraak.nl (thans 300.000 uitspraken) zijn allerlei beslissingen opgenomen: bagateluitspraken met louter anekdotische waarde, uitspraken die door wijziging van wetgeving aan belang hebben ingeboet, maar ook arresten die de piketpalen zijn van belangrijke leerstukken. Zonder gedegen achtergrondkennis tast de gebruiker over dit onderscheid echter volledig in het duister. Zou het niet handig zijn om – desgewenst – te kunnen filteren op het juridisch gewicht van een uitspraak? Een voorbeeld daarvan is te vinden in het *importance level*-filter van de HUDOC-databank van het EHRM. Deze *rating* wordt evenwel aangebracht door menselijke redacteurs, iets wat in grotere databanken ondoenlijk is. Als alternatief is daarom het Model for Automated Rating of Case Law (MARC) ontwikkeld. MARC is een statistisch algoritme dat gebruikmaakt van het gezamenlijk oordeel van de hele juridische gemeenschap over een bepaalde uitspraak op een specifiek moment, zoals dat tot uiting komt in publicatie, annotatie en citatie van een uitspraak

³ Aanbeveling R(2002)13, Raad van Europa Comité van Ministers, *On the publication and dissemination in the member states of the text of the European Convention on Human Rights and of the case-law of the European Court of Human Rights*.

(zowel in latere rechtspraak als in de doctrine). Daarnaast wordt gebruikgemaakt van variabelen als ouderdom van de uitspraak, uitsprekend gerecht en rechtsgebied. Bij recente uitspraken, die door hun actualiteit nog niet kunnen zijn geannoteerd of geciteerd, bleken andere variabelen – zoals uitgaande citaties naar jurisprudentie en wetsverwijzingen – betrouwbare indicatoren op te leveren. Om de uitkomsten van dit model begrijpelijk te houden, wordt het in een vijfsterrenmodel weergegeven: van MARC-1 voor de 'dertien in een dozijn'-beslissingen tot MARC-5 voor de jurisprudentiële mijlpalen.

Tot slot

In dit proefschrift is gedemonstreerd dat met behulp van moderne technologie grote uitsprakendatabanken beter toegankelijk kunnen worden gemaakt. Bovendien biedt het gebruik van dergelijke *big data*-technologie perspectief op een andersoortige, meer kwantitatieve analyse van rechterlijke uitspraken, ten behoeve van zowel rechtswetenschappelijk als beleidsmatig onderzoek. Een schat aan intrigerende bevindingen ligt daarbij te wachten.